

પર્યાવરણ અને પરિગ્રહ પરિમાણ

(શ્રી ગુલાબ દેઢિયા, મુંબઈ)

આ વસંત ઋતુમાં કુદરતમાં ભારે કામકાજ ચાલે છે. વૃક્ષો પર નવાં પાણી, ફૂલો અને ફળો આવે છે. કામ ઘણું પણ ધમાલ, ઘોંઘાટ કે પ્રદુષણનું કોઈ ચિહ્ન નથી.

ચૂપચાપ પોતાનું કામ કર્યે જવું એ કુદરતનો ક્રમ છે. ખબર ન પડે તેમ, જેને સૂકી માની બેઠેલા એવી ગુલમ્હોરની ડાળીઓ પર લાલચટાક ફૂલો ખીલે છે.

ધર્મનું પણ એવું જ છે. એ ચૂપ રહીને સત્યની પ્રતીતિ આપે છે. ધર્મ ગાઈ વગાડીને નથી કહેતો કે, હું સત્ય છું. ધર્મની વાતો દિવસે દિવસે વધુ ને વધુ સાચી સાબિત થતી જાય છે. જેમ વધુ વિકાસ થશે તેમ સમજાશે કે, ધર્મ ગઈકાલ કરતાં આજે વધુ રિલેવન્ટ છે.

ધર્મ પહેલેથી કહ્યું છે કે, અપરિગ્રહી બનો, સંગ્રહ ઓછો કરો. બગાડ ઓછો કરો. સમસ્ત જીવ સૃષ્ટિ પ્રત્યે આદર ભાવ રાખો. એજ વાત આજે પર્યાવરણના નિષ્ણાતો કહી રહ્યા છે.

બધું ભેગું કરવાની લ્હાયામાં, પોતાનું કરી લેવાની પેરવીમાં પડેલો માણસ કુદરતને લૂંટવા લાગ્યો. મમતીલો માનવી એમ માની બેઠો કે, પાણી, જમીન, વૃક્ષો, હવા, શક્તિનાં સાધનો વગેરે પોતાને માટે જ નિર્મિયા છે. અને બધાંનો ભોગવટો કરવાનો પોતાને અબાધિત અધિકાર મળ્યો છે.

સમયસારમાં કહ્યું છે, ઈચ્છા (મમત્વ) નો ત્યાગ જ અપરિગ્રહ છે. આજે ઈચ્છાઓ વધતી જ જાય છે. ઈચ્છા અને જરૂરિયાત વચ્ચેની ભેદરેખા ભૂંસાતી જાય છે.

ધર્મમાં જેને વાયુકાય, પાણીના જીવ, ધરતીના જીવ કહેલ છે અને તેમની જીવરક્ષા કરવાનું કહ્યું છે, પર્યાવરણના નિષ્ણાતો પણ એ જ વાત કહી રહ્યા છે. વિના કારણ પાણીનો બગાડ ન કરો. વૃક્ષો ન કાપો. કોઈ પણ કુદરતી સંપત્તિનો બગાડ ન કરો. આ બધી વાતોમાં અન્યના સુખનો વિચાર છે. સાથોસાથ જાત સંયમની ભાવના છે.

તને દુઃખ પ્રિય નથી તેમ અન્યને પણ દુઃખ પ્રિય નથી. બધાય જીવો જીવવા ઈચ્છે છે, કોઈ જીવ મરવા ઈચ્છતો નથી. આવું જાણી બધા જીવો પ્રત્યે આત્મભાવ રાખ. શાસ્ત્રોની પાયાની આ વાત પર્યાવરણના પણ પાયાની વાત જેવી છે.

અહિંસા, પરિગ્રહપરિમાણ અને પ્રકૃતિની સમતુલાનો વિચાર એ એક રીતે સર્વોદયની વ્યાપક ભાવનાનાં પોષક છે. અન્યની ભલાઈનો વિચાર એ જ સંસ્કૃતિનું અંકુર છે.

આજે ભૌતિકવાદી, ઉપભોગવાદી માનસને લીધે એવી ભ્રામક છાપ ઊભી થઈ છે કે, જે વધુ ભેગું કરે છે, જે વધુ વાપરે છે, નવું નવું લેતો જાય છે અને જૂનું છોડતો જાય છે. તે વખાણવા લાયક

છે. તે ઉદાર છે. જે ઓછું વાપરે છે, કરકસર કરે છે તે લોભી છે. કરકસર અને લોભ, ઉદારતા અને ઉડાઉપણું એના વચ્ચેની ભેદરેખા ભૂંસાતી જાય છે. સંયમને લોભ માની લેવામાં આવે છે અને પરિગ્રહ ને સમૃદ્ધિ માની લેવામાં આવે છે. વાપરો અને ફેંકી દો એ આજનું ફેશનસૂત્ર છે.

અંરીક ફોમ જેવા વિચારકે ‘ટુ હવ’ અને ‘ટુ બી’ ની વિચારવા જેવી વાત કરી છે. માણસને મેળવવામાં, ભેગું કરવામાં વધુ રસ છે. પોતાને બનવામાં, હોવામાં ઓછો રસ છે. ખરેખર તો હોવું એ જ મોટી વાત છે.

ધર્મની સંયમની વાતો નરી પોકળ નથી. માર્કસે કહ્યું છે કે, જેટલો સંગ્રહ ઓછો એટલા તમે વધુ સંપન્ન, અપરિગ્રહીને બીજા પર ઓછો આધાર રાખવો પડે છે.

યતનાપૂર્વક ખાવું, પીવું, ફરવું, બેસવું, સૂવું, બોલવું એ સંયમી પુરુષનું લક્ષણ છે. પર્યાવરણ માટે પણ આ જ વાત લાગુ પડે છે.

માનવીનું જીવન જેટલું વિવેકી અને જાગૃતિમય હોય એટલો એ પોતે અપરિગ્રહી બની શકે છે. ખપ પૂરતો જ વપરાશ કુદરતી તત્ત્વોના બગાડમાંથી ઉગારી શકે છે.

‘સૌ પ્રથમ તો બધા જ જીવો વિશેનું જ્ઞાન હોય તો જ દયા અહિંસાનું પાલન થઈ શકે છે. અજ્ઞાનીને ક્યાં ખબર છે કે હિંસા શાથી થાય છે અને અહિંસા શું છે ?’ દશવૈકલિક સૂત્રના આ શબ્દો કેવા માર્મિક છે ! આજે ઘડીએ ઘડીએ અને જીવનભર આપણે કેટલી હિંસા કરી રહ્યા છીએ તેનાથી જ અજ્ઞાન છીએ. જૈન છીએ તેથી મોટા જીવો- પંચેન્દ્રિય, ચૌન્દ્રિય કે ત્રેન્દ્રિય જીવો નથી મારતા પણ હવા, પાણી, જમીન, વનસ્પતિ વગેરે એકન્દ્રિય જીવોનો કેટલો મોટો ઘાત કરી રહ્યા છીએ. કરાવી રહ્યા છીએ.

આ એકન્દ્રિય - બેન્દ્રિય જીવોની વધુમાં વધુ જીવરક્ષા કરીશું ત્યારે પ્રાકૃતિક સંતુલનમાં મોટામાં મોટી મદદ કરી કહેવાશે.

જૈન સાધુ-સાધ્વી ભગવંતો પાસે જે રજોહરણ અને મુહપતિ હોય છે તે અહિંસાનું પ્રતીક છે. પ્રતિપળ જીવરક્ષા માટેની તૈયારી અને પ્રતિપળ બીજા જીવને બચાવવાની વૃત્તિનાં એ પ્રતીક છે. મુહપતિ, વસ્ત્રો, ઉપકરણો વગેરેનું પલેવણ એ માત્ર વિધિ કે ક્રિયા નથી. સૂક્ષ્મ જીવોને બચાવવાની એ ઉત્તમ રસમ છે. જેની પાસે પરિગ્રહ ઓછો હોય તે જ સારી રીતે પલેવણ કરી શકે.

અપરિગ્રહ અને અહિંસાને આ રીતે નિકટનો સંબંધ છે. એક તો આડધેડ પરિગ્રહ વધારવા જતાં ચોક્કસ હિંસા કરવી પડે. બીજું અતિ પરિગ્રહ અસમાનતા સર્જે છે. તેથી આસપાસના લોકોમાં ઈર્ષ્યાનો ભાવ જાગે છે. પરિગ્રહ વધારનારને અહમ્મનો ભાવ જાગે છે. અહમ્મમાંથી લાલસા અને વાસના જાગે છે. એમાંથી જ બધું

ભોગવી લેવાની વૃત્તિ પ્રબળ થાય છે. ભોગવટા માટે આંધળી દોટ મુકાતી હોય છે. એમાં વિવેક ચૂકી જવાય છે.

સાચો જૈન ઈર્કલોજીનો માત્ર જાણકાર જ નથી હોતો પરંતુ જીવનમાં આચરનાર પણ હોય છે. અહિંસા અને પરિગ્રહપરિમાણમાં પર્યાવરણનું રક્ષણ થાય છે. જે આજના સમયની મોટી સમસ્યા છે. આજે માનવીએ ધરતી પર જીવવા જેવું રાખ્યું નથી. ત્યારે પરિગ્રહ પરિમાણ એ આપણા ભલા માટે, અન્ય જીવોના ભલા માટે અને આવનારી પેઢીઓના ભલા માટે જરૂરી છે. અહીં એ વાત પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે, ધર્મ એ આત્મા માટે તો છે જ પણ મનુષ્ય પોતાની ભલાઈનો વિચાર કરતાં કરતાં અન્યની ભલાઈનો વિચાર પણ એમાં આપોઆપ આવી જાય છે. આત્મધર્મ એ સંકુચિત વાત નથી. એમાં પરહિત આવી જ જાય છે.

આજે પર્યાવરણના રક્ષણમાં વૃક્ષોનું રક્ષણ કરવાની વાત મહત્ત્વની છે. જંગલો કપાતાં જાય છે. જૈન ધર્મ તો માને છે કે વૃક્ષમાં પણ જીવ છે. આપણાં મોજશોખ, વૈભવ અને ઠઠારા માટે વૃક્ષ સંહારમાં જે રીતે ભાગીદાર થઈએ છીએ, તેમાંથી વિરમવા જેવું છે.

પર્યાવરણ શાસ્ત્રીઓ પ્રત્યેક માણસ માટે રોજના સો લીટર સુધીના પાણીના વપરાશને યોગ્ય પ્રમાણસર ગણે છે. જ્યારે જૈન ધર્મી દરરોજ લગભગ પચાસ લીટર જેટલું પાણી વાપરે છે.

રાંધેલું વધારાનું અનાજ, એંઠવાડ વગેરે પાણીમાં ફેંકી દેવામાં આવે, ત્યાં પાણી અશુદ્ધ બને છે. ભોજન એટું ન મૂકવું અને જમ્યા પછી થાળી ધોઈને પી જવી એ ધાર્મિક બાબત તો છે જ ઉપરાંત પર્યાવરણની દૃષ્ટિએ પણ ઉત્તમ છે. જમ્યા પછીનો એંઠવાડ પાણીમાં ન ભળે અને પાણી ન બગડે તેને પર્યાવરણના નિષ્ણાતો ઝીરો ડીસ્ચાર્જ કહે છે. પરદેશનાં શહેરોમાં તો ભીનો અને સૂકો કચરો પણ અલગ અલગ કોથળીમાં ભરીને ઘર બહાર મૂકે છે. પ્રદૂષણ થતું અટકાવવા આવી સાવચેતી જરૂરી છે.

અવાજનું પ્રદૂષણ એટલેકે ઘોંઘાટનો પ્રશ્ન આજે મોટા શહેરોમાં વિકટ બન્યો છે, મુંબઈ, કલકત્તા, દિલ્હી, અમદાવાદ જેવાં ઘોંઘાટિયા શહેરોમાં દિવસ દરમ્યાન ૮૦ ડેસિબલ જેટલો અસહ્ય ઘોંઘાટ હોય છે. જ્યારે જૈન ઉપાશ્રયો ધર્મના ધામ તો છે જ સાચોસાચ શાંતિનાં ધામ પણ છે. ઉપાશ્રયમાં સમાન્ય રીતે ૫૦ ડેસિબલની આસપાસ અવાજનું પ્રમાણ હોય છે. જેને પીસફુલ લેવલ કહે છે. બિલો નોઈસ લેવલ કહે છે.

ઘોંઘાટ એ માનવીનો શત્રુ છે. ઘોંઘાટથી માણસ અનિદ્રાનો ભોગ બને છે. થોડું કામ કરતાં જ થાકી જાય છે. ઘોંઘાટથી માનવીનો સ્વભાવ ચિડીઓ થઈ જાય છે. જોવાની શક્તિમાં ઘટાડો થાય છે. આવી અનેક અસરોમાંથી ઉપાશ્રયની શાંતિ મુક્તિ અપાવે છે. ઉપાશ્રયમાં માનસિક શાંતિની સાથે શારીરિક લાભ પણ છે જ. જૈન પરંપરા કેટલી અદ્ભુત રીતે વૈજ્ઞાનિક છે ! જૈનો પણ ઘણી વાર વધુ ઉત્સાહમાં આવી જઈ વાયુકાયના જીવોની રક્ષા કરવાનું ભૂલી જઈ બેફામ ફટાકડા ફોડે છે. બેંડવાજા અને લાઉડ સ્પીકરોનો ઘોંઘાટ આધ્યાત્મિક ઉત્સવો અને શોભાયાત્રાઓને મહત્ત્વહીન બનાવી

મૂકે છે.

ફટાકડા ન ફોડવાના પ્રચારને સારો પ્રતિસાદ મળ્યો છે અને જૈનોમાં ફટાકડા ફોડવાની ટેવ ઘટી રહી છે. જે આવકારદાયક છે. બેંડવાજા અને લાઉડ સ્પીકરોના અવાજને પણ વિવેકપૂર્વક મર્યાદિત કરવાની જરૂર છે. આમ કરશું તો ધર્મ અને પર્યાવરણ બન્નેનાં હિતમાં છે.

જૈન ધર્મી ચામડાની વસ્તુઓનો ઉપયોગ પણ ખૂબ વિવેકપૂર્વક કરે છે. ચામડું કમાવવાની- સાફ કરવાની જે પ્રક્રિયા છે તેનાથી ખૂબ પ્રદૂષણ થાય છે. એ પ્રદૂષણ ઘટાડવાનો પણ કોઈ સરળ ઉપાય નથી. શુદ્ધ ચામડાને બદલે સિન્થેટીક વસ્તુઓનો ઉપયોગ ધાર્મિક પર્યાવરણની દૃષ્ટિએ લાભદાયક છે.

કતલખાના પર્યાવરણની દૃષ્ટિએ પણ અયોગ્ય છે. ત્યાં ખૂબ જ પાણી અશુદ્ધ બને છે. જૈન ધર્મ તો અહિંસાના આદર્શને કારણે માંસાહારને જ અયોગ્ય ગણે છે.

જૈન ધર્મ કહે છે પરિગ્રહ ઓછો, વપરાશ ઓછો તેમ પાપ ઓછું. પર્યાવરણ-શાસ્ત્રીઓ કહે છે મર્યાદિત વપરાશથી કુદરતી સંપત્તિ જળવાઈ રહેશે. લાંબો સમય ચાલશે અને પ્રાકૃતિક સંતુલન જળવાઈ રહેશે.

કુદરતી સંપત્તિ જળવાશે તેથી આજની પેઢીને વસ્તુઓની તંગી તથા પ્રદૂષણના ત્રાસમાંથી રાહત મળશે અને આવનારી પેઢીને કુદરતી વસ્તુઓ સહેલાઈથી મળતી રહેશે. ધર્મ અને વિજ્ઞાન સાથે સાથે ચાલે છે. બન્ને વસ્તુઓના સમ્યક્ ઉપયોગનું મહત્ત્વ સમજે છે.

માણસ પોતાની જરૂરિયાતો નક્કી કરે, ઓછી કરે, મર્યાદા બાંધે તે પરિગ્રહપરિમાણ છે. માત્ર વર્તમાનપત્ર, ટી. વી. માં આવતી જાહેરખબરોથી વસ્તુઓ ખરીદવા દોડી જવું એ અતૃપ્તિની નિશાની છે. ઓછી વસ્તુઓવાળો નહિ પણ અતૃપ્ત ઈચ્છાઓવાળો ગરીબ છે.

આજે જે વસ્તુઓને આપણે વિકાસ અને પ્રગતિ કહી રહ્યા છીએ એણે થોડું આપીને ઘણું ઝૂંટવી લીધું છે.

જે પરિગ્રહને મર્યાદિત કરે છે તે જ દાન દઈ શકે છે. મોટા પરિગ્રહવાળો તો અસત્ય, ચિંતા, ભય, ક્રોધ, અનિદ્રા, અભિમાન વગેરેનો ભોગ બને છે. આજે સરખામણી અને હરીફાઈએ આપણા મનની શાંતિને વિચલિત કરી દીધી છે. એ સમજવું જોઈએ કે, કોઈ પણ વસ્તુને વાપરી નાખતા, બગાડી નાખતા, ફેંકી દેતાં ઓછો સમય લાગે છે, પરંતુ એના નિર્માણ-સર્જનમાં તો ઘણો જ સમય લાગે છે.

પરિગ્રહ નાથવા માટે સંતોષવૃત્તિની જરૂર છે. જૈન આચારદર્શન અનુસાર સમવિભાગ અને સમવિતરણ થવાં જોઈએ. એવું ન કરનાર માટે મુક્તિ નથી. એ પાપી છે એમ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે.

બૌદ્ધ ધર્મે પણ આસક્તિને બધા દુઃખ અને બંધનોના મૂળમાં માનેલ છે. બૌદ્ધ દર્શને ભવતૃષ્ણા, વિભવતૃષ્ણા અને કામતૃષ્ણા એવા ભાગ પાડ્યા છે. ભવતૃષ્ણા એટલે ટકી રહેવાની વાસના,

વિભવતૃષ્ણા એટલે ઝૂંટવાઈ જવાનો ભય અને કામતૃષ્ણા એટલે ભોગવવાની ઈચ્છા. જે તૃષ્ણાથી મુક્ત છે તેને ભય નથી, કોઈ શોક નથી. અગ્નિમાં ઘી નાખીએ તો અગ્નિ શાંત ન થાય તેમ તૃષ્ણા સંતોષવા વધુ ભેગું કરીએ તો કદી ન શમે પણ વધુ પ્રબળ થાય.

જૈન ધર્મે અંદરથી અનાસક્તિ અને બહારથી અપરિગ્રહ વૃત્તિ બન્ને સાથે માગ્યું છે.

હિંસા વિના જીવન શક્ય નથી પરંતુ ઓછામાં ઓછી હિંસા થાય એ રીતે જીવવું તે ધર્મમય જીવન છે.

જૈન ધર્મના પાંચ મહાવ્રત અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એકમેક સાથે સંકળાયેલા છે. એક વ્રતનું પાલન કરવા બીજાનું પાલન પણ કરવું જ પડે છે. બીજાનું પાલન કરવા જતાં અન્યનું પાલન આપોઆપ થઈ જાય છે.

સંસારીજનો મહાવ્રતોનું સંપૂર્ણ : પાલન તો ન કરી શકે પણ પાંચ અણુવ્રતોનું પાલન કરે અને સાથોસાથ ત્રણ ગુણ વ્રતોનું પાલન કરે તો જીવન ધર્મમય બને છે. આ ગુણ વ્રતોમાં દિક્ પરિમાણ, ભોગોપભોગ પરિમાણ અને અનર્થદંડ વિરમણની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

આ ત્રણ ગુણ વ્રતોનું પાલન કરનાર પોતાની આવશ્યકતા પ્રમાણે વસ્તુઓની મર્યાદા બાંધે છે. વર્ષ દરમિયાન કે જીવનભર પોતે વધુમાં વધુ કેટલી મુસાફરી કરશે, કેટલી જમીન રાખશે, કેટલાં મકાન, દરદાગીના, વસ્ત્રો, અનાજ, ધન સંપત્તિ રાખશે, એની પણ મર્યાદા નક્કી કરે છે. આ બધું સંયમ પાલન પાટે પૂરક છે.

મનુષ્ય સિવાય અન્ય કોઈ પણ જીવો સંગ્રહ કરતા નથી. ખપ

કરતાં વધુ રાખતા નથી, કુદરતી સંપત્તિનો બગાડ કરતા નથી, પ્રદુષણ સર્જતા નથી, હવા, પાણી, જમીન, વૃક્ષો, પર્વતો, આકાશ, સમુદ્ર, તળાવ, નદી, જીવસૃષ્ટિ બધાને સંતાપનાર મનુષ્ય જ છે.

વિના કારણ મોટર દોડાવનાર પોતાનું પેટ્રોલ તો બગાડે જ છે સાથોસાથ કુદરતી સંપત્તિમાં એટલો ઘટાડો કરે છે. હવાને ધુમાડાના પ્રદુષણની ભેટ આપે છે અને અન્ય લોકોને જે મળવું જોઈએ તેમાંથી થોડો ભાગ છીનવી લે છે. વાત નાનકડી લાગે પણ પરિગ્રહપરિમાણ અને પર્યાવરણની દૃષ્ટિ એ મહત્વની હોય છે.

પ્રમાદને કારણે પણ ક્યારેક વસ્તુઓને બગડવા દઈએ છીએ. તેથી જીવહિંસાનું કારણ બને છે. પાણી નળમાંથી વહી રહ્યું હોય અને ઊભા થવાની આગસને કારણે નળ બંધ ન કરીએ તો અહિંસા અને પર્યાવરણ રક્ષાના નિયમનો પણ ભંગ કરી રહ્યા છીએ.

આપણે ટકી રહેવું હશે તો પર્યાવરણની સમતુલા જાળવવી પડશે. જરૂરિયાતો ઘટાડી પરિગ્રહને મર્યાદિત કરવાની માગ ધર્મ અને વિજ્ઞાન બન્નેની છે.

જૈન ધર્મનો પરિગ્રહપરિમાણનો નિયમ પર્યાવરણ સમતુલાનો આદર્શ નમૂનો છે.

ભમરો જેમ ફૂલોનો રસ ચૂસે છે પણ એ ફૂલોનો વિનાશ નથી કરતો. પોતાની જાત પણ ટકાવે છે અને ફૂલોને ફળવામાં મદદરૂપ થાય છે. તેમ સાચવી સાચવીને અન્યનું અહિંત કર્યા વગર વર્તવું જોઈએ.

(અનુસંધાન પાના ક. ૮૬ ઉપરથી)

લેડી ડાપેના એમના બીજા પુત્રને શાકાહારી ખોરાકથી તૈયાર કરી રહ્યા છે. એમનાં આગ્રહથી પ્રિન્સ ચાર્લ્સ શિકાર પણ છોડી દીધો છે.

‘યંગ ઈન્ડિયન વેજિટેરીયન્સ’ ના યુવાનોના પ્રયત્નો થકી દસ લાખ માણસો મોટા ભાગના અંગ્રેજો શાકાહાર તરફ વળ્યા છે. બીજા દસ લાખે માંસાહાર ઓછો કરી નાખ્યો છે. મૃત પ્રાણીઓનું માંસ સ્વાસ્થ્ય માટે અનેક જોખમો ઊભા કરે છે, ૧૯૭૭માં બ્રિટનમાં સાલ્મો નામના વિષાક્તિ કરણથી દસ હજાર માણસો બિમાર પડ્યા. ૧૯૮૩માં આ સંખ્યા સત્તર હજારની થઈ. ડૉક્ટરોએ પણ કહ્યું કે શાકાહારી ભોજનમાં પૂરતાં પોષક તત્ત્વો છે અને શરીરને પૂરેપૂરું સ્વસ્થ રાખે છે.

બ્રિટનની વેજિટેરીઅન સોસાયટીએ ભારે સાહસ કરી એક ફિલ્મ બનાવી. આ ફિલ્મમાં રિબાતા, રહેસાતા પ્રાણીઓનું ચિત્રણ થયું. આવી ફિલ્મો વ્યાપકપણે બનાવવામાં આવે, તો માંસાહાર ઓછો થઈ જાય..... કુરતા કોઈને ગમતી નથી ટપકતું લોહી કોઈ જોઈ શકતું નથી !

માંસાહાર ફિનીશ્ડ પ્રોડક્ટના રૂપમાં જમવાના ટેબલ પર આવવું હોઈ ખાનારને એની ગંભીરતાનો ખ્યાલ જ આવતો નથી. પરંતુ જો માંસાહારી કતલ ખાનામાં એક વખત પ્રાણીઓની વેદના જોઈ આવે તો સંભવ છે કે તે માંસાહાર છોડી દે.

પ્રાણીઓની હત્યાથી કુદરતના નિયમબદ્ધ સંતુલનને આપણે ખોરવી નાખીએ છીએ, ઈકોલોજીકલ બેલેન્સમાં ખલેલ પહોંચાડવાનો આપણને કોઈ અધિકાર નથી. અમુક પ્રકારના જીવજંતુના નાશથી દુકાળ પણ પડે છે. માછલીઓ નહીં મારીએ તો સમુદ્ર માછલીઓથી જ ભરાઈ જશે એવી દહેશત માણસે રાખવાની જરૂર નથી કુદરત પોતાની જવાબદારી સારી રીતે સંભાળે છે.

માનવ શરીરને આવશ્યક તત્ત્વો વનસ્પતિ આહારમાંથી મળી જ રહે છે માંસાહાર અનિવાર્ય નથી કુદરતની વિરૂદ્ધ જવાની કોઈ જરૂર નથી. ગાંધીજીના પુત્રને બિમારીમાં ડૉક્ટરે માંસનો સેરવો આપવાનો ઘણો આગ્રહ કર્યો. જીવનું જોખમ હતું છતાં ગાંધીજીએ નમતું નહિ જોખ્યું.... પુત્ર બચી જ ગયો.

કુદરતને સાથ આપવાથી જ કુદરતનો સહયોગ આપણને મળી રહે છે.